КНИГАТА БИТИЕ В БИБЛИОТЕКАТА НА ЦАР СИМЕОН

Мария Тихова (Шумен)

Първоначалният състав на кн. Битие (по-нататък в текста - Б.) се съдържа в Паримейника с текст, най-близък до Кирило-Методиевия превод, отразен в Григоровичевия паримйник от XII в., среднобългарско писмо. Според фундаменталното изследване на А. В. Михайлов „Опыт изучения текста кн. Бытия пророка Моисея в древне-славянском переводе", Варшава, 1912 г., този изборен тип богослужебен текст е преведен от съответен гръцки профитологий, а не от пълния гръцки текст /Михайлов 1912:338/. Паримейният текст, съхранен в Григоровичевия паримейник (по-нататък в текста - Гр.), остава изолиран със своеобразието на част от лексиката си, на морфологичните и словообразователните си особености, както и с наличие на повече гърцизми, характерни за по-ранните преводи /Михайлов 1912:395/. В тясна връзка с Гр. професор Михайлов поставя Лобковския паримейник от 1294 - 1320 г., също със среднобългарско писмо, както и два преписа със сръбско писмо - Белградски, N 300, XIII в. и N 86, XIVв. За професор Михайлов прототипът на Лобковския паримейник (по-нататък - Лоб.) е създаден в резултат на едно по-късно преработване на първоначалния Кирило-Методиев превод. Преработката включва транслитерация на глаголическото писмо в кирилско - при сверяване с друг гръцки профитологий /Михайлов 1912:403/. При тази корекция се стига до поява на някои различия спрямо Гр. Макар и незначителни, тези различия се наблюдават в областта на лексиката, морфологията и синтаксиса. Тази несистемна първоначална корекция на Паримейника проф. Михайлов поставя някъде в Югозападните провинции на България от X век /Михайлов 1912:401-419/. *Част от предложените примери, с които се илюстрира различието между Гр. и Лоб., дават основание обаче да се свърже мястото на тази първоначална преработка на Паримейника с някой от скрипториите в Плисковско-Преславското книжовно средище.* Такива са например случаите за замяна на простия аорист и на I сигматичен от Гр. с II сигматичен, -ох- аорист, в Лоб. Известно е, че тъкмо в кирилските паметници, създадени в Североизточна България, т.нар. -ох- аорист е продуктивният тип, заменил простия и I сигматичен аорист от глаголическите Кирило-Методиеви преводи /Добрев 1991:292/. Така примери от Лоб. за 3 л.мн.ч. като **придошѧ**, Б. 45:16, 50:10 срещу **придѫ** в Гр., или **въꙁдвигошѧ**, Б. 46:5 от Лоб. срещу **въꙁдвигнѫ** в

Гр., или **нарекошѧ**, Б. 50:11 от Лоб. срещу **нарѣшѧ**, Гр. и т.н. могат само да подкрепят подобно мнение /Михайлов 1912:407-408/.

Професор Михайлов отбелязва и изключителното сходство на Лоб. със Зах.аринския паримейник, Q.п.I.13, ГПБ, от 1271 г. /по-нататък - Зах../, който се приема за най-стар от руските преписи на Паримейника. Неговият прототип е създаден в България, както съобщава А. В. Михайлов, преди 988 г., т.е. преди официалното покръстване на Русия. В самата Русия първоначалният текст на Паримейника, отразен в Зах., е пренесен в края на X в. или началото на XI в. и е сходен с Лоб., а не с Гр /Михайлов 1912:393-417/. Зах. съдържа четения по Гр. и изменения по Лоб., като стои по-близко до Лоб. Не се установява пряка приемственост обаче нито с Гр., нито с Лоб. Това означава, че първообразът на Зах., както и на Лоб., а и на двата Белградски /N 86 и N 300/ водят началото си от коригирания /транслитерирания/ Паримейник, тип Гр. Важна особеност на Зах., отбелязана от Михайлов, е поправянето на известни негови части в посока към чети-превода. По-често корекции, съобразени с чети-превода, се откриват в други руски преписи, свързани със Зах., като Стефановски, Румянцевски музей, N 303 от XIV в. и Типографски, N 50 от XIV в. Този факт показва, че едва ли не във всеки нов препис, осъществен в скрипториите на Плисковско-Преславското книжовно средище, се нанасят почти едни и същи корекции. Във връзка с това проф. Михайлов отбелязва, че „исправление совершалось, видимо, неоднократно, но носило лишь частный и частичный характер, слегка наклоняясь в сторону словоупотребления четьяго перевода“ /Михайлов 1912:422/. Общоизвестно е, че самите чети-преводи и свързаните с тях тълковни книги се отнасят към дейността на Плисковско-Преславското книжовно средище. Според А. В. Михайлов в края на XIV в. и началото на XV в. при Южните славяни се пристъпва към ново, окончателно и значително редактиране на текста на Паримейника в посока към чети-превода. То се свързва с предприетите нови преводи на богослужебните книги, както и на тяхното редактиране, при стриктна сверка с гръцките текстове - на Атон, във Велико Търново, по време на патриарх Евтимий, а по-късно и в манастира „Св.Троица“ на река Ресава в Сърбия с участието на Константин Костенечки /Михайлов 1912:428-445/. От изследването на Михайлов става ясно, че вариантът на Паримейника, който остава при Южните славяни, е претърпял не вторична редакция, а нов превод, щателно сверен с гръцкия източник. Съхранен е в ръкопис Белградски, N 162, от началото на XV в., сръбски правопис, както и в руските преписи - Румянцев, N 3338, от 1530 г. и от Тверския музей, N 4652, от XVI в. Като се позоваваме на А. В. Михайлов, трябва да добавим, че във времето на цар Симеон (казано най-обобщаващо)

наред с корекциите на Паримейника се превеждат или редактират и чети-стихове и едновременно с това се осъществява и пълен, цялостен състав на кн. Битие. В своя „Опыт" А. В. Михайлов отбелязва, че архаичният като тип текст на кн. Битие от сбирката на Ундолски, N 1, XV в., е свързан с ранен старобългарски (в текста на Михайлов - „старославянский") прототип, но преписвайки се в течение на няколко века „он, понятно, все более изменялся...Но как ни велики новшества, наслоившися в списке Унд., они однако не заслонили собой прототипа." /Михайлов 1912:V с./. Това означава, че в Русия, наред с един коригиран Паримейник от типа на Зах., отива и един пълен текст на кн. Битие, от типа на Ундолски, N 1, от XV век.

И така, въз основа на фундаменталното изследване на А. В. Михайлов върху паримейния тип кн. Битие ние получаваме най-общия отговор на поставения с настоящатата тема въпрос, а именно - книгата Битие от времето на цар Симеон трябва да съдържа паримейни стихове, коригирани в посока към чети-превода, а самите чети-стихове - предлагат езикови особености, характерни за паметниците от Плисковско-Преславското книжовно средище.

Интересът към кн. Битие от Архивския сборник (или - хронограф) от XV в. ЦГАДА, N 279, е провокиран от мнението на първите изследвачи /Калайдович 1824:99, Оболенски 1851:13, архим. Леонид 1890:15-16, Шахматов 1900:1-35, Срезневски 1870: 111-139, а също и в обзорното проучване на Шусторович 1960:136-152/, които отнасят съставянето на Сборника и на преводите на голяма част от включените в него произведения във времето на цар Симеон, свързвайки го и с името на презвитер Григорий - от прословутата приписка (или Предисловие) на л.199а. В наше време трябва да се отбележи похвалният опит на колегата Пейо Димитров да систематизира Изборниците на цар Симеон, между които поставя и Архивския сборник, назовавайки го Исторически изборник (Хронограф) от 921 година /Димитров 1995:115-130/.

При работата над кн. Битие в Архивския хронограф, XV в. (прекъсната за дълго), се установи, че библейската книга като съдържание присъства цялостно, а като структура - е представена в дисперсен вид:

а/ под формата на цитати на отделни стихове, перифрази на стихове, на синтагми от стихове или на малки групи от няколко стиха последователен библейски текст, които конвоират отделни откъси от текст коментар, които са заети от различни произведения - напр. текстът, в който е разположено Б.1:1 до Б. 2:3, включва откъси от 2-ра и 8-ма беседа на св. Йоан Златоуст върху кн. Битие, от Шестоднева на Йоан Екзарх, от Тълковната палея и от някои ненапълно идентифицирани произведения, които с известна

резервираност могат да се свържат с хомилетичното творчество на св. Йоан Златоуст, отразено в Клоцовия сборник; текстът от Б. 2:7 до Б.11:20 + цялостната XII глава е разположен между девет апокрифни разказа, свързани с родословието на Адам и предимно - на Ной, както и един апокриф за Совий и друг - за праотеца Авраам. Тук са вмъкнати части от хрониките на Йоан Малала и на Георги Амартол, части от „ Юдейски древности“ на Йосиф Флавий;

б/ от Б. 13:1 до края - Б. 50:26 - книгата Битие е представена почти като непрекъснат, последователен библейски текст, с вмъкване на коментар за Светата Троица, предшествуващ началото на 18-та глава. Втори коментар е изграден от откъси, заети от няколко беседи на св. Йоан Златоуст върху кн. Битие, разпръснати между Б. 49:6 и Б. 50:26. Като трети коментар се появява текстът на големия апокрифен разказ „Заветите на дванадесетте патриарси“, последван отново от цялата L глава, но вече като непрекъснат, последователен текст /Тихова 1991:158-159/.

Често стихове от Б. 1:1-31 се повтарят, като в рамките на самите повторения се открояват различни по значение разночетения. Обикновено разночетенията при едни и същи цитати са включени в текста на различни по произход отрязъци, т.е. зависят от преводаческия подход, възприет при превода на различините произведения. Такъв е например случаят с началната част на Арх., където при Б.1:1 се откроява разночетенето **въ начѧло : искони - въ начѧло створи бг҃ъ нб҃о и ꙁемлю,** Арх.,10а9 и 10а28-29, с идентичност в Шестоднева на Йоан Екзарх /ЙоШ/, 7с11-25 и - **искони створи бг҃ъ нб҃о и ꙁемлю,** Арх.,10а18-19 - в откъс от 2-ра беседа на св. Й. Златоуст върху кн. Битие /Творения... 1898:9/.

Разночетения от цитирания тип създават естественото любопитство да се проследи връзката на Архивската книга Битие с паримейни и чети-тип текстове, свързани по-тясно с началните корекции, правени в скрипториите на Плисковско-Преславското книжовно средище. В този контекст на разсъждения нормално е кн. Битие от Арх. да се съпостави със съответен текст от състава на Тълковната палея /ТП/, поради установената текстова връзка между двата сборника, а и поради общност в кръга паметници, от които Арх. и ТП черпят своя изворов материал /Славова 1994:48-63/. В случая е ползван препис Синодален N 210 на ТП от 1477 г..

Поради тълковно-хронологичния характер и на ТП, кн. Битие в нейния състав е представена също в дисперсен вид - предимно чрез отделни стихове, синтагми от стихове, много често перифрази от стихове, както и цялостни групи последователен библейски текст - включващи, в сравнение с Арх., по-рядко повече на брой после-

дователни, непосредствено следващи глави от кн. Битие. Посочените общности, както и изказаното мнение „за общ прототип и за единен книжовен център, където те са възникнали“ /Славова 1994:61-62/, допълнително подкрепя нуждата от по-подробен съпоставителен анализ на кн. Битие от Арх. и от ТП.

При текстологичния анализ - предимно в рамките на краткия шестоднев - бе установена в редица случаи пълна идентичност между отделни текстови отрязъци от Арх. и от ТП, съдържащи както текст коментар, така и отделни цитати на кн. Битие. Например:

Арх., 10a19-22	ТП, 1b9-13
почто мѡиси ѿ аггла҃ъ не	почто мѡ҃ѱсїи а҃ггла҃ъ не на҃
нача҃ писати•но протече	писати. но протє҃ скоро єди-
скоро єди нѣмъ словѡ҃•	немъ словомь мно҃ство выш-
множество вышни҃х силъ•	ни҃х силъ• но ѡ н҃бси и ѡ
но ѿ н҃бси и ꙁемли начи-	ꙁемли начинає҃•
наєть•	

или

Арх., 10c18-26	ТП, 3a27-b3
и видѣ б҃гъ свѣтъ іако добро	и видѣ б҃ъ свѣ҃ ако добро•
/Б.1:4a/ тѣмь оубо г҃лєть вели-	тѣмь оубо и г҃лєть великїи
кыи мѡиси•да възвратѧт сѧ	мѡ҃ѱсїи• да възра$҃ и бо҃-
б҃гохѵлнаа оуста• и оуразѵмѧ-	хѵлнаа оуста и вразѵми҃ си•
ть си ... и разлѵчи б҃гъ мє҃доу	... и разлоучи б҃ъ мѣ҃доу свѣ-
свѣтомъ и тмою /Б.1:4b/ и на-	то҃ и мѣ҃доу тмою•и наре҃
рече б҃гъ свѣтъ дн҃ь а тмѵ	б҃ъ дн҃ь св҃ѣ а тмоу наре҃
нарече ноць• /Б.1:5a+b/.	ноць•

Наред с това обаче се проявяват и някои по-съществени различия, свързани с противопоставянето кирилометодиевска лексика : преславска лексика, от типа на:

Б.12:8, Арх.27c38-d2	ТП, 73c11-16
и постави коуѱоу свою	и постави хлевиноу свою

/ коуѭоу - преславска лексема : хлевина - кирилометодиевска - Тихова 1991:168/.

Както вече бе изтъкнато, и Арх. и ТП са компилативен тип сборници. Първоначалната работа над кн. Битие от Арх. разкри *отчетливо взаимовръзката* между езиковите особености на съпътствуващите стихове и прилежащия им текст коментар като определен тип тълковно произведение. Освен това, оказа се, че е ползван не само коригиран тип Паримейник с особеностите на Григоровичевия и с измененията на Лобковския, но и друг тип, който е с допълнителни корекции, явно инспирирани от новите чети-преводи на Светото писание и на тълковните книги, създавани в скрипториите на Плисковско-Преславското книжовно средище /Тихова 1991:159-169/.

Тъкмо затова е не само любопитно, но и нужно да се разшири кръгът на съпоставяните паметници чрез привличане на данни от *определен, коригиран тип паримейник, както и от пълен текст на кн.* Битие, при които, според изследването на А. В. Михайлов, трябва да се очакват особености, наложени от новите чети-преводи.

За целта са привлечени Захаринския паримейник от 1277 г. като представител на преславски тип коригирана версия на първоначалния паримеен превод, споделяща част от особеностите на чети-превода, и книгата Битие от Кирило-Белозерската сбирка, N 3/8, XV в., за която (пак според установеното от Михайлов в неговия „Опыт") се предполага наличие на една допълнителна спрямо Зах. чети-тип корекция на паримейните стихове, а чети-стиховете са съобразени с преславската редакция на богослужебните книги и с новите преславски преводи. *От изследването на Михайлов може да* се допусне, че кн. Битие от Кирило-Белозерски N 3/8 не е претърпяла сериозните промени, характерни за южнославянските преписи от периода XIV - XV век /Михайлов 1912:322-324/.

При съпоставителното четене на четирите паметника - Архивски сборник, XV в. (Арх.), Тълковна палея, 1477 г. (ТП), Захарински паримейник,1277 г. (Зах.) и кн. Битие от Кирило-Белозерски N 3/8 (КБ) - бе привлечен и гръцкият текст на кн. Битие от състава на Септуагинтата /Септуагинта 1973/. Посоченият гръцки текст се ползва предимно информативно и ориентировъчно. Както отбелязва Михайлов „ни древне-славянский прототип паримейника, ни его греческий оригинал в полном составе того и другого в настоящее время пока не может быть точно определен", а по-нататък добавя: „профитологий, послуживший оригиналом прототипа древне-слав. паримейника, по составу текста кн. Бытия, отличался от известных нам профитологиев, взятых не только в отдельности, но и вместе", а

„этот древне-славянский прототип впоследствии подвергался пересмотру по иному греческому подлиннику“ /Михайлов 1912:343/.

В настоящата работа, поради ограниченост на страниците, се представя само част от такива случаи, които илюстрират предимно по-съществените лексикални различия между Арх., ТП, Зах. и КБ. Едни от тях могат да се включат в традиционната опозиция кирилометодиевска : преславска лексика. При друга част, на базата на условно възприетия гръцки текст на Септуагинтата, се наблюдават различия при тълкуването на даден гръцки първообраз, без определено да се свързват с някоя от горните опозиции. Естествено, не се изключва вероятността различията при славянските текстове да са резултат от различия в изходните гръцки текстове. Не винаги при тези случаи разночетенията между Арх., ТП, Зах. и КБ попадат в опозицията кирилометодиевска : преславска лексика. Често всяка една лексема от съответната опозиция е характерна за целия старобългарски канон - според ползваните лексикографски паметници /Садник, Айтцетмюлер 1955 - СА, Словник...1958 г. и следващи - Сл, Срезневски 1989 - Ср, Старославянски ... 1994 - Стсл/, включително и създадените или редактирани в Преслав, като Савина книга, Супрасълски сборник, Изборник от 1073 г., Пандектите на Антиох от XI в., Ефремовска кормчая и т.н.

Ексцерпцията обхваща паримейни и чети-тип стихове, като се акцентира предимно на ония случаи, които илюстрират сближаването на кирилометодиевския тип паримейни лексеми с тези от чети-превода /респективно - с неговите преславски корекции/.

При **паримейните** стихове обикновено Арх. споделя едни и същи особености с ТП и КБ. Често в текста на ТП обаче не се открива съответният стих или синтагма от стих и това води до преобладаване на сходствата между Арх. и КБ. Срещу общностите между Арх., ТП и КБ, които обикновено заедно следват особеностите на преславските преводи, Зах. остава изолиран с по-честото си предпочитание към кирилометодиевските езикови особености. Среща се обаче и обратното - при част от случаите Зах. показва определено предпочитание към преславски тип лексика.

При **чети-стиховете** Арх. по-често споделя едни и същи особености с КБ, отколкото с ТП. И тук, както при паримейните стихове, в ТП често липсва съответният стих или синтагма от стих. Независимо от този факт, кн. Битие от ТП в редица случаи показва различия спрямо Арх. и КБ, взети заедно.

Началото на кн. Битие - **Б.1:1** - предлага разночетене **искони** : **въ начѧло**. Адвербиализираното съчетание **въ начѧло** срещу гръцкото εν ἀρχῇ се открива в Арх. и ТП в текстови отрязъци, които

имат успоредици в Шестоднева на Йоан Екзарх Български (*ЙоШ*): гр. Εν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν:

Б.1:1 - **въ начѧло створи бгъ нбо и землю•** Арх. 10a9,10a28-29 = ТП 1b6-7 - **в на҃лѣ створи бъ• р҃є нбо и землю** = ЙоШ 7c11-25. Срещу това в Арх. в текстови отрязък с точна успоредица във втора беседа на св. Йоан Златоуст върху кн. Битие /Творения...1898:9/ се чете : **искони створи бгъ нбо и землю•** Арх., 10a19. В ТП също се открива лексемата **искони,** но в цитат на Йо 1:1 - **искони бѣ рече слово•и слово бѣ ѡ ба и бъ бѣ слово•и съ бѣ искони оу ба•** ТП 2a7-12 + 6a23-26. Интересно е, че в Супрасълски сборник в житието на св. Павел и св. Юлиания същият този цитат на Йо 1:1 предлага разночетене - **въ начѧло бѣ слово...сиі бѣ въ начѧло отъ ба,**10.14-16. (Срещу този текст липсва гръцко съответствие в Супр., защото гръцкият текст прекъсва между 12 и 17 ред). В своята работа върху *преславската редакция на Кирило-Методиевия превод Т. Славова не* отбелязва синонимна двойка **искони : въ начѧло** за евангелски цитат на Йо 1:1. Явно, преводачът на цитираното житие от състава на Супрасълския сборник е свързан тясно с дейността на такъв преславски скрипторий, където Кирило-Методиевите преводи са по-осезателно коригирани. При Зах. и КБ стои **искони,** с което се следва Кирило-Методиевата традиция, отразена в Гр.: КБ - **Искони сътвори бъ нбѡ и землю•** *10.7 = Зах. - искони створи бъ нбо и землю•* 1c15-17.

При **Б.1:2** (първа синтагма) основното разночетене е **неоукрашена : неоустроена** за гр. ἀκατασκεύαστος: Б.1:2 – ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος :

Б.1:2 - **землѧ же бѣ невидима и неѹкрашена,** Арх. 10b5-6 + 10b20-21 - в текстови отрязък с успоредица във втора беседа на св. Й. Златоуст /Творения...*1898 :11-12/*, което е идентично с *ТП, 2c20-21* = Зах. 1c17- d5 = КБ 10.7. Срещу това в Арх., 12c33-34 + 12c36-37, в откъс с успоредица в ЙоШ се чете: **землѧ же бѣѩше невидима и неоустроена** = ЙоШ, 76c15-18.На л.76c7-10 се чете характерното само за ЙоШ - **несъсѫждена**: **землѣ бѣаше невидима и несъсѫждена•**

При **Б.1:5, 1:8 и 1:10** - в първа синтагма на стиховете - основна лексикална опозиция е **нарече : въѕъва,** (кирилометодиевска : преславска лексика) срещу гр. ἐκάλεσεν /Славова 1989:77-

78/ : гр. Б.1:5 - καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα...; 1:8 - καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν...; Б.1:10 - καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξερὰν γῆν...:

Б. 1:5 - **и нарече бгъ свѣтъ днь•а тмѫ нарече нощь•** Арх., 10d24-26 - в откъс, идентичен с ТП, 3b2-3 - **и нарє бъ свѣ а тмоу нарє нощь•** Същото се чете в Зах. и КБ. При Б. 1:8 : **и въꙁва бгъ твердь нбо•** Арх., 11b27-28 - в откъс от ЙоШ, 47a16-28. Единствено в Арх., в откъс с цитираната успоредица в ЙоШ, се появява лексемата **въꙁва**. Срещу това в Зах. и КБ е употребена кирилометодиевската лексема **нарече** - **и нарече бъ твьрдь небо•** Зах., 2a13-17 = КБ, 10об.2-4, в ТП - също - **нарече**, 3b5-8. При Б. 1:10 - първа и втора синтагма - във всички ръкописи се открива **нарече** : (илюстративно се цитира само случаят от Арх.): **и нарече бгъ сѫшю ꙁемлю•а съставъı водиıмъ нарече морѧ•**12b9-11.

Подобно е отношението към гр.ἐκάλεσε и при **Б.32:2** - втора синтагма: гр. ...καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Παρεμβολαί: Арх. и КБ предпочитат преславския синоним **прозва**, а в Зах. отново се чете **нарече**. В ТП този стих не се открива:

Б. 32:2 (втора синтагма) - ... **и прозва имѧ мѣстоу томоу плъкъ**, Арх., 55a10-14 = КБ, 78об.13-79.1, срещу Зах. - ... **и нарє имѧ мѣстоу томоу пълци**,15a9-b1.

Интересно е, че Арх., ТП и Зах. тълкуват с **нарече** и гр. ἐπωνόμασε в **Б. 4:25**, докато КБ употребява по-точното за случая - **именова**: гр. Ἔγνω δὲ Ἀδὰμ Εὔαν ...καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἱόν, καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ζήθ...: Арх. - (в Арх. липсва началото на стиха) ... **и роди сѳа•и нарече имѧ емоу сифъ**, 20b22-24 =ТП, 55b16-20 = Зах., 59c3-13 срещу КБ - **и именова имѧ емоу сѳъ**, 18.18-19.

В последните синтагми **на Б. 1:5,8,13,19,23 и 31** също се откриват традиционни синоними, свързани с различно тълкуване на гр. πρωί - **оутро** : **ꙁаоутра** - кирилометодиевско : преславско /Славова 1989:112-113/: гр. Б. 1:5,8 и т.н. ...καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα μία....ἡμέρα δευτέρα ...и т.н. :

Арх. предпочита **оутро** при Б. 1:5,19,23 и 31 (първи, четвърти, пети и шести ден), напр.: **и бы вечерь и бы оутро днь єдинъ,**

Арх.,10d24-26, а **ѕаоутра** - при Б. 1:8 и 1:13 (втори и трети ден). В ТП Б. 1:5 не съдържа лексема за 'утро, ранно утро', защото предлага своеобразна перифраза - **бы҃ же оубо тъ дн҃ь первыи еже е҃ не҆лм**, ТП, 3b13-14. При Б. 1:8 в ТП се чете **ѕаоутра**, а при Б. 1:13 и 1:23 - **оутро**. Докато Арх. и ТП употребяват и двата синонима, но с превес на **оутро**, то Зах. в случая показва явно предпочитание към преславския вариант **ѕаоутра** - при Б. 1:5,8,13,23 и 31 и само при 1:19 - **оутро**. В цялостния текст на глава първа на кн. Битие от КБ се предпочита само **оутро**. В Индекса към изданието на Шестоднева на Йоан Екзарх липсва въобще **оутро**. Има само 2 примера за **оутриѥ**, а срещу тях - 18 примера за **ѕаоутра**, 4 - със **ѕаоутрина** и 1 - със **ѕаоутриѥ**. Така Зах. точно при цитираните стихове от I-ва глава илюстрира добре корекциите в първоначалния Кирило-Методиев превод в посока към т.нар. преславизми.

Любопитно е, че при **Б. 22:3** за гр.πρωΐ Арх., ТП и КБ предлагат **ѕаоутра**, а Зах. - **оутро**, например: гр. ἀναστὰς δὲ Ἀβραὰμ τὸ πρωΐ ἐπέσαξε τὴν ὄνον αὐτοῦ...: **въставъ же авраамъ ѕаоутра wсѣдла wсла своє**, Арх., 48a15-26 = ТП, 89c11-d4 = КБ, 50.12-50об.4 срещу Зах. - **въставъ же аврамъ•оутро wсѣдла wсла своѥ**, 133d5-8.

Колебанията между **оутро** и **ѕаоутра** при паримейните стихове изчезват при чети-стиховете. При трите ексцерпирани случая·- **Б. 21:14, 26:31 и 40:6** Арх., КБ и ТП /без 26:31 при ТП/ е употребено само **ѕаоутра** за гр. πρωΐ: гр.Б. 21:14 - ἀνέστη δὲ Ἀβραὰμ τὸ πρωὶ καὶ ἔλαβεν ἄρτους καὶ ἀσκὸν ὕδατος καὶ ἔδωκε τῇ Ἀγαρ...; Б.26:31- καὶ ἀναστάντες τὸ πρωὶ ὤμοσεν ἕκαστος τῷ πλησίον αὐτοῦ..., Б.40:6 - εἰσῆλθε δὲ πρὸς αὐτοὺς Ἰωσὴφ τῷ πρωὶ καὶ...:

Б. 21:14 - **и въставъ авраамъ ѕаоутра•и вѕа хлѣвы и воды мѣхъ и да агарѣ**, Арх., 47c27-28 = ТП, 88d20-89a1 = КБ, 48об.11-12.

Б. 26:31 - **и вставъ ѕаоутра клa сѧ дроугъ дроугѹ•**...Арх., 51b2-3 = КБ, 63об.2-4 (с разночетене спрямо Арх.) - **клат' сѧ дрѹгъ къ дрѹгоу**. В ТП не се открива този стих.

Б. 40:6 - **вълѣзше иwсифъ къ нима ѕаоутра видѣ ихъ•...**, Арх., 59c30-31 = КБ, 97.8-10 = ТП, 121a21-23 /не се отчитат *незначителните разночетения*/.

От I-ва глава на кн. Битие се посочва още и характерното разночетене при **Б. 1:20** - **гадъı** : **плѣжоуштаа** за гр. ἑρπετὰ: Б. 1:20, гр. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός. ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν ...: **гадъı** е характерно за Арх. 15b27-30 (пети ден) - в група последователни, непрекъснати стихове на Б. 1:20-23, които показват близост с Гр., Лоб., а и със Зах. /Тихова 1991:161/, например: **и рече бгъ•да изведоуть воды гады•дша животны^{х} и птица паряштиа по земли•и по тверди нб$^{\frown}$нѣи•и бысть тако•** Арх., 15b27-30. Освен в Арх. **гадъı** се открива в КБ и в Зах.: **и ре$^{\frown}$ бъ•да изведоуть водъı гадъı дшь животынъ•** Зах., 34a10-17 и в КБ - **и ре$^{\frown}$ бгъ да изведоу^{т} воды гады дш$^{\frown}$ живы^{х}** · 11об.3-6.

. Синонимното **плѣжоуштаа** е употребено в Арх., но в откъси, идентични с ЙоШ, като: **рече оубо да изведоуть воды плѣжоуштаа дша живы по родѹ•** Арх., 14c1-16 = ЙоШ, 170a14-b15 + Арх., 14c27-d3 = ЙоШ, 172b15-c18 + Арх., 14d3-27 = ЙоШ, 174d12-175a25 + 174b2-6, както и Арх., 14d27-15b7 = ЙоШ, 185c4-186a3 + 186a23-187a6. В ТП се чете **плъзоуштаа**, 21a7-9, а също и в една перифраза на Б. 1:20 - **въ•е•же дньре$^{\frown}$ бъ•да изведоу^{т} воды рыбы•и ползоуштаа птицъ дшю живоу**, 20b25-c1. Данните от речниците показват употреба само на субстантивираното сегашно деятелно причастие - в Стсл - от **пльзати, плѣжѫ, плѣжеши** - само в Супр., а в Ср - в Изб. 1073, Гр. Наз.,XI в. и др., а също и в ЙоШ, което вече бе посочено по-горе. Тези данни недвусмислено свързват коментираното сегашно деятелно причастие с дейността на преславските книжовници.

Стиховете от Б. 1:1 до 2:3 от Арх. влизат в състава на неговия кратък шестоднев и отразяват особеностите на изходните текстове, както и на някои от коригираните паримейници - конкретно при по-големите групи последователен библейски текст, предимно в края на V слово - Б. 1:20-23 и в VI слово - Б. 1:24-26 и 1:27-31, между които е вмъкнат текст от осма и девета беседа на св. Йоан Златоуст. Стиховете след Б. 2:3 от Архивската кн. Битие са почти изолирани от коментарните текстове (хрониките на Йоан Малала, на Георги Амартол, „Юдейските древности" на Йосиф Флавий, беседи на св. Йо. Златоуст, няколко апокрифа, между които големият апокриф, посветен на Заветите на дванадесетте патриарси) и са свързани езиково предимно с някои от коригираните в Преслав паримейници, както и със съответните чети-текстове.

При съпоставителното четене на **Б. 2:7** се откриват интересни разночетения : Арх. - (с перифраза на 3-та синтагма): **и създа бгъ члка пръсть въземъ ѿ земла•и въдоуноу въ лице его дхъ животенъ•и живоу силоу дша прим•и бы члкъ ожившенъ**•16c20-25. Първата синтагма от Арх. е идентична със съответната от ТП, 35c1-7 и КБ,13.8-11, докато в Зах. се чете - **и създа бъ члвка пьрьстью ѿ земла**, 41b6-13. В гръцкия текст, според Септуагинтата, липсва съответствие на **въземъ**: гр. Б.2:7 - καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰσ ψυχὴν ζῶσαν. Същото четене се открива и в Гр. Самата ТП на л.3а23-24 също предлага това четене , т.е. без **въземъ** . Но в ЙоШ четенето е както в Арх. = ТП, 35c1-7 = КБ. Различието несъмнено идва от ползването на различни гръцки профитологии. Както отбелязва А. В. Михайлов, в част от гръцките профитологии има вставка λαβων < λαμβανω 'вземам': χοῦν λαβων /λαβων χούν/ ἀπὸ τῆς γῆς. /Михайлов 1912:97-99/. Разночетенията в следващите синтагми могат да се дължат не толкова на различия в гръцките изходни текстове, колкото на различия в тълкуването на една и съща гръцка форма от страна на славянските преписвачи, коректори и преводачи. Така втора синтагма от Арх. - **и въдоуноу въ лице его дхъ животенъ** - не съвпада с никой от ползваните в случая източници, защото в ТП четем: **и доуноу на лице є дхъ живъ**•35c1-7, в Зах. - **и доуноу на лице его дъхновение животьно**•41b6-13, а в КБ - **и вдоуноу въ лице его дыханїе жизни**• 13.8-11. Префигираната форма **въдоуноу** от Арх. и КБ се открива и в ЙоШ, докато **доуноу** от Зах. е идентично с Гр. и Лоб. Същото се отнася и за словосъчетанието **дъхновение животьно** от Зах. = Гр. = Лоб. Отново Арх. = ЙоШ с **доухъ животынъ**. Тук отчасти може да се присъедини и ТП със словосъчетанието **доухъ живъ**. Срещу това КБ предлага друго тълкование - **дыханїе жизни**, което съвпада със съответната синтагма от кн. Битие - Ундолски, N 1, посочен от Михайлов като най-близък до своя старобългарски прототип с цялостен текст на кн. Битие, който няколко века се преписва при южните славяни, а по-късно - в Русия /Михайлов 1912:97 и V с./. Различията между коментираните по-горе словосъчетания могат да бъдат обединени около опозицията на вторите им компоненти - **животынъ**, Арх. +

Зах. и **живъ**, ТП срещу **жизнь**, КБ, т.е. да бъдат обединени от традиционната за евангелските текстове опозиция - **животъ** - кирилометодиевска лексема : **жизнь** - преславска /Славова 1989:53-54/ за гр. ζωή, ἡ.

Тази традиция е спазена и при **Б. 3:24**, където за гр. της ζωης от израза в края на стиха -...καὶ ἔταξε τὰ Χερουβὶμ....φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς в Арх., ТП и Зах. е засвидетелствувано кирилометодиевското **животынъ**, а в КБ - преславското **жизнь**: Арх. - ... **стрѫщи дрѣва животнаго•** 19a23-24; ТП - ...**хранити поу̑ древа животнаго•**44a10-14; Зах. - ...**стрѣщи•и хранити поуть древа животынааго•**51a12-b2; КБ - ...**хранити пѫть древа жизни•**16.19-16об.5.

Аналогично е съотношението и при **Б. 7:22**, където в Зах. стои словосъчетанието **дъıханиѥ животынъ**, 84d15-85a2, а в Арх. - изразът: **дыханіе и живо**^{т}, 22d13-15. В ТП = Зах. : **дыхание животно**, ТП, 60a14-15 и в КБ - също: **дыханїе животно**, 23.10-14 за гр. καὶ πάντα, ὅσα ἔχει πνοὴν ζωῆς.

По-подробният анализ на Б. 2:7 по-скоро илюстрира различните трудности, които възникват при анализа на редица примери в процеса на съпоставителния анализ. Заедно с това се илюстрира и отношението на преславските (условно казано) преписвачи и коректори както към Кирило-Методиевите преводачески решения, така и към новосъздадените им опозиции - лексикални и словообразователни синоними, известни най-общо като преславизми. Този аспект на разсъждения може да бъде подкрепен с още редица примери, част от които се представят по-долу.

Например при **Б. 17:7-12** (със съдържание: потвърждаването на Божия завет и знаменията на Завета) срещу 6 пъти употребеното в гръцкия текст на Септуагинтата (в различни падежи) το σπερμα в изследваните четири паметника е реализирано традиционното синонимно различие **сѣмѧ** - кирилометодиевска лексема : **плємѧ** - преславска /Славова 1989:108/ по следния начин:

Б. 17:7. - ...καὶ στήσω τὴν διαθήκην μου...ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ... καὶ τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ. 8.καὶ δώσω σοι καὶ τῷ σπέρματί σου μετὰ σὲ τὴν γῆν...9.καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Ἀβραάμ. συ δὲ τὴν διαθήκην μου διατηρήσεις σὺ καὶ τὸ σπέρμα σου μετὰ σὲ...12. ...ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σπέρματός σου. 10-ти стих не се цитира, защото влиза в състава на чети-превода и вероятно затова и в четирите паметника се появява само последната синтагма, а там липсва

коментираната лексема. Освен това в края на 11-ти стих от Септуагинтата липсва съответствие на появяващия се в Арх., ТП и КБ (в Зах. съответната паримия обхваща Б.17:1-9) израз: **и межѹ плѣменемъ твоимъ**, 45b27, Арх.

Б. 17:7-12: Арх. - Б. 17:7 - **оуставлю завѣтъ мои...междоу сѣменемъ твоимъ по тобѣ в рѡ^ ихъ...и плѣмени твоемоу по тобѣ·8. и дамъ тобѣ и племени твоемоу по тобѣ землю...9. и рече бгъ къ авраамѹ·ты же завѣтъ мои снабди·ты и плѣма твое...10....и межѹ плѣменемъ твоимъ· ... 12....и* нѣсть ѡ плода твоего·** 45b15-40, т.е. преобладава за гр. τό σπέρμα в Арх. преславският синоним **племя** - 4 пъти, срещу веднъж употребеното кирилометодиевско **сѣмя** - при Б. 17:7 и веднъж - **плодъ** - при Б.17:12. Според Ср. **плодъ** в значение 'племе' превежда σπέρμα в препис от XIV в. на старозаветната кн. Изход. С незначителни разночетения спрямо Арх., КБ предлага същото количествено съотношение между трите синонима, като **сѣмя** е употребено при Б.17:8 - **дамъ тебѣ и сѣмени твоемоу землю...**, а **плодъ** - при Б.17:12 - **и* нѣ^с ѡ плода твоего**, КБ, 39.5-39об.15. В ТП липсват Б.17:8,9,10, а при Б.17:7,11 и 12 ТП = Арх., т.е. по веднъж се откриват и трите синонима : Б.17:7 - **...межѧоу сѣмене^м твои^м ...10....и межѧоу племянемь твоимь· ... 12....и* нѣ^с ѡ пло^ твоего·**ТП, 81c24-d17. В Зах., където XVII глава е представена като отделна паримия до 9-ти стих /Бит.17:1-9/, за гр. το σπερμα е употребено само кирилометодиевското **сѣмя** - Зах., 124c13-125c6. Липсата на съответствие в Септуагинтата на цитирания по-горе израз - **и межѹ плѣменемъ твоимъ**, Арх., 45b27 - отново обяснява защо този гръцки текст в случая се ползва условно.

При паримейните стихове **Б. 22:17-18** Зах. предпочита също *само кирилометодиевското* **сѣмя**, а Арх. и КБ - **племя** за гр. τό σπέρμα (в ТП липсва Б. 22:17-18): гр. Б. 22:17....καὶ πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου...καὶ κληρονομήσει τὸ σπέρμα σου τὰς πόλεις τῶν ὑπεναντίων 18. καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.: и **множа оумножоу сѣмя твоѥ...и наслѣдить сѣмя твоѥ градъı соупостатъ·18. и блвт сѧ ѡ сѣмени твоѥмь вси ꙗзъıци земнии···**, Зах., 135b12-c10, срещу Арх. - ...и **множа**

оумножю а и плѣма твое...и приметъ плѣма твое грады...18. и бл҃вят сѧ ѡ плѣмени твоемъ..., 48b22-28 = КБ, 51об.3-20.

В паримейния стих **Б.12:7** и Арх. и КБ /в ТП този стих не се открива/ предпочитат **плодоу** за гр. τω σπέρματί : гр. Б.12:7 - καὶ ὤφθη Κύριος τῷ Ἄβραμ καὶ εἶπεν αὐτῷ.τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην..., като в Арх. се чете : **іави сѧ гь авраамоу и рече емоу•плодоу твоемѹ дамъ зємлю сию•и създа тоу трѣвникъ бгѹ •іавившемоу сѧ емоу•** 27c35-38 = КБ, 31.10-20/ текстът се цитира по-долу/. В Зах. отново стои кирилометодиевското **сѣмени** : ...**сѣмени твоемѹ дамь зємлю сию•и създа тоу аврамъ олтарь бгоу іавльшоу сѧ емоу•**112b4-11.

Интересно е да се отбележи и употребата също на **плема** в Арх. и КБ в **Б.12:3** срещу **колѣно** в Зах. и ТП за гр. φυλὴ, ἡ:...**и бл҃вѧ сѧ ѡ тобѣ всѧ племена зємнаа•**Арх., 27c20-23 = КБ, 30об.20-31.1 срещу : ...**и бл҃гословѧт сѧ о тъбѣ всѧ колена зємьнаіа•**Зах., 111d5-9 = ТП, 73c7-8 за гр.:...καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Така Арх. и КБ отново се придържат към преславската редакция на евангелския превод, а Зах. и ТП - към Кирило-Методиевия превод /Славова 1989:65-66/.

Единство между Арх. и КБ при Б.12:7 има не само спрямо гр. τῷ σπέρματι, но и спрямо гр. θυσιαστήριον: ...καὶ ᾠκοδόμησεν ἐκεῖ Ἄβραμ θυσιαστήριον Κυρίῳ: КБ - **іави сѧ гь авраамоу и ре҃ емоу, плодѹ твоемоу дамь зємлю сїю•и съз^а тоу авра҃м трєвникъ бѹ іавльшемоу сѧ емоу•**31.10-20 = Арх., 27c35-38 /виж горе/. Както се вижда в цитирания текст на Б.12:7 от Зах., 112b4-11, там пак има разночетене спрямо Арх. + КБ - т.е. предпочетено е кирилометодиевското **олтарь**. Преславска лексема **трѣвьникъ** за гр. θυσιαστήριον се открива в КБ и в паримейния стих **Б.8:20** : καὶ ᾠκοδόμησε Νῶε θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἔλαβεν ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν πετεινῶν τῶν καθαρῶν καὶ ἀνήνεγκεν εἰς ὁλοκάρπωσιν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον /освен ολοκάρπωσιν при част от гръцките профитологии се чете ολοκάυτωσιν при Б.8:20 - Михайлов 1912: 286-288/ : КБ - **и създа ноѥ трєбникъ бѵи•и вземъ ѿ всѣ^х скотъ чт҃ы^х•и възнесе въ всесъжагаемое на трєбникъ•**КБ, 24об.16-20. В Арх. стои обаче друг преславски синоним на кирилометодиевското **олътарь**, а именно - **жрьтвьникъ**

/Славова 1989:80/ : и създа ное жрътвеникъ къ бгу•и приатъ нои•ѡ всѣхъ скотъ чтыихь и ѡ всѣх птиць чистых възнесе всесожьженіе на жрътвеникъ•Арх., 23b12-16. В Зах. отново се появява кирилометодиевското олътарь : и създа ное олтарь бви•и приат ѡ всѣхъ скотъ•чтыихъ•и ѡ всѣхъ птиць чтыихъ•и възнесе всѧ съжагаемаіа на олтарь•90a19-b7. В ТП също е употребено олътарь : и създа нои олтарь гви...и вознесе реч нои жрътвꙋ бви. Както се вижда дори за гр. ολοκάρπωσιν ТП също предпочита кирилометодиевски синоним, макар и жрьтва, което в евангелския текст се явява предимно като превод на гр. θυσια, срещу преславското трѣба /Славова 1989:55-56/. Арх., КБ и Зах. за гр. ολοκάρπωσιν (в случая от Б.8:20) използват съответно композита - всесожьженіе, Арх. и всесъжагаемое, КБ и - словосъчетание в Зах. - всѧ съжагаемаіа, т.е. и в трите паметника се предпочита преславската редакция на гръцката заемка олокавътоматъ от Кирило-Методиевия превод на Евангелието /Добрев 1978:96; Добрев 1979:18/.

Докато при Б.8:20 ТП се разграничава от Арх. и КБ при превода на гр. θυσιαστήριον, при **Б.22:9** (също паримеен стих) предпочита, заедно с Арх. и КБ, преславското трѣбьникъ, а Зах. - отново олътарь: гр....καὶ ᾠκοδόμησεν ἐκεῖ Ἀβραὰμ τὸ θυσιαστήριον καὶ ἐπέθηκε τὰ ξύλα, καὶ συμποδίσας Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ... ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ἐπάνω τῶν ξύλων. : Арх. - ... и създа тоу трѣбникъ•и възложи дрова и свѧза исаака сна своего•и възложи и на трѣбникъ врьхоу дровъ•48a32-b4 = КБ - и създа тꙋ авраамъ требни•и възложи дрова и свѧза исаака сна своего•и възложи и на требникъ верхѫ дровъ•51.1-4. В ТП Б.22:9 се открива в следната перифраза:... но кладѧшѧ дрова на требни•хотѧ створити іако повелѣ емоу гь•възскладшоу авраамоу дрова на требни ...и сѧгъ и іа исака сна своє •и възложи на требникь верхоу дрѡ•ТП, 89d10-90c10. Срещу това Зах. употребява кирилометодиевското олътарь:...и създа тоу аврамъ олтарь•и възложи дрова•и запнъ исакоу снꙋ свемоу•възложи и на олтарь вьрхоу дровъ•134c9-17.

Арх., ТП и КБ са обединени около **трѣбьникъ** за гр. θυσιαστήριος и при **Б.12:8** - чети-стих : гр. καὶ ἀπέστη ἐκεῖθεν εἰς τὸ ὄρος κατὰ ἀνατολὰς Βαιθὴλ κατὰ ... θάλασσαν καὶ Ἀγγαὶ κατὰ ἀνατολάς. καὶ ᾠκοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπεκαλέσατο ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου. : Арх. - **и встоупи ѡ тоудоу въ горѹ на въстокы въ ветиль•и постави коуштоу свою къ морю•и къ востокомъ•и създа тоу трѣбникъ бгови•и помоливъ имѧ гда бга•**27c38-d2; ТП - **...на горы на въстокъ•и постави хлевинѹ свою к морю февиль и аг'гекъ•къ востокомъ•и созⱘа тѹ требни к бгѹ и помоли с•**73c11-16; КБ - **...на гороу, на востокъ лицъ и постави хра м свои к мѡрю къ въстокомъ•и създа тоу требни к боу и помолив' сѧ гѹ бгоу•**31.19-31об.19.

При втора синтагма на Б.12:8 обаче се появява разночетене между трите паметника: Арх. - **коуштоу (кѫшта)**, ТП - **хлевина (хлѣвина)**, КБ - **хра м (храмъ)**, т.е. срещу гр. τὴν σκηνὴν в Арх. и ТП са употребени преславски лексеми, а в КБ - кирилометодиевска /Славова 1989:68, където опозицията в евангелския текст е **кѫшта: кровъ, скиния**/. Според ползваните лексикографски паметници /Стсл, Сл, Ср/ **хлѣвина** и **храмъ** превеждат гр. οἰκία, οἰκός, οἴκημα, δῶμα, но не и σκηνὴ. В Арх., в **Б.19:10** - чети-стих - е употребено **храмъ**, но вече за гр. τόν οἰκόν :...εἰσεσπάσαντο τὸν Λὼτ πρὸς ἑαυτοὺς εἰς τὸν οἶκον, καὶ τὴν θύραν τοῦ οἴκου ἀπέκλεισαν...: **и сѧгоша мѹжа рѹкама въсторгноуста лота къ собѣ въ храмъ•и двери храмови ⱘаключистѣ•**Арх., 46c13-15= ТП (с известно разночетене, което в момента не се коментира) - **исшагше ж моужи из двериⱘ храма•втергнѹста же лота к собѣ в храмь•и двери храмѹ ⱘаключиста•**ТП, 85a19-27. В КБ има различие: **...к собѣ въ храминоу•и двери храмоу ⱘаключиста•**44.4-8.

Разночетенето **кѫшта : храмина** и **храмъ** (Арх. + ТП : КБ) се открива и при **Б.13:3-4** - чети-стих. В гръцкия текст на Септуагинтата в Бит.13:3 срещу **кѫшта**, Арх. и ТП и **храмина**, КБ стои ἡ σκηνὴ, а в Бит.13:4 срещу **кѫшта**, Арх.(в ТП липсва тази част от текста на Б.13:4) и **храмъ**, КБ - в гръцкия текст има την αρχην в значение на '*владение*' :Б.13:3. καὶ ἐπορεύθη ὅθεν ἦλθεν εἰς τὴν

ἔρημον ἕως Βαιθήλ, ἕως τοῦ τόπου, οὗ ἦν ἡ σκηνὴ αὐτοῦ τὸ πρότερον, ἀνὰ μέσον Βαιθὴλ καὶ ἀνὰ μέσον Ἀγγαί 4. εἰς τὸν τόπον τοῦ θυσιαστηρίου, οὗ ἐποίησεν ἐκεῖ τὴν ἀρχήν . καὶ ἐπεκαλέσατο ἐκεῖ Ἄβραμ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου: Арх. - **и ѿнюдѹ же бѣ пришелъ въ пѹстыню до ветила мѣста•идє* бѣ емоу коущa пръвое•межѧоу витилемъ и междоу аггеи•4. въ мѣстѣ трѣбища идеже сътворилъ бѣ коущоу и помоли тоу авраамъ има г҃а и б҃га•43d34-41;ТП - и ѿиде па҃к въ свое мѣсто въ пѹстыню до горы вефелы•и прїиде до мѣста идѣже бѣ кѹща є҃г прьвие•межѧоу вефило҃м и мѣжѧоу аггекъ•4. мѣсто требищю•и помоли҃с аврамь г҃оу б҃оу•444c9-16;** КБ - **и идє ѿнюдоу* бѣ пришелъ въ поустыню•до вефила до мѣста идѣже бѣ емоу храмина прьвѣе•межи вефилемь•и межю аггє•4. въ мѣстѣ требища идѣже бѣ сътворилъ храмъ•и моли тоу аврамъ има г҃а б҃а•32об.1-8.** Обаче единство между трите паметника има при Бит.13:4 - при избора на **трѣбиштє** - като словообразователен синоним на **трѣбьникъ** (**трѣбища**, Арх., **требища**, КБ и **требищю**, ТП) за гр. τοῦ θυσιαστηρίου.

При **Б.26:25** - чети-стих, отново има разночетене между Арх. и КБ по отношение на гр. τὴν σκηνὴν – **коущю**, Арх. и **хыꙁъ**, КБ и единство спрямо гр. θυσιαστήριον – **трѣбникъ**, Арх. и **требни҃к**,КБ: Б.26:25 - καὶ ᾠκόδομησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον καὶ ἐπεκαλέσατο τὸ ὄνομα Κυρίου καὶ ἔπηξεν ἐκεῖ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ. ὤρυξαν δὲ ἐκεῖ οἱ παῖδες Ἰσαὰκ φρέαρ ἐν τῇ φάραγγι Γεράρων.: Арх. - **и съꙁда тоу трѣбникъ•и помоли има г҃иє•и постави тоу коущю свою•и ископаша же тоу раби исаакѡви•въ дебри гераръстѣи•кладѧзь•51a24-27.** КБ - **и съꙁ҃а тѹ҃ требни҃к и помоли има г҃иє•и постави тѹ҃ хыꙁъ свои•и ископаша же тѹ҃ раби исакови•въ дебри гераръстѣи кладѧ҃з •63.3-7.** Според Стсл. **кѫшта** и **хыꙁъ** са отбелязани само в Супр., съответно за гр. σκηνὴ и δῶματιον. Ср посочва **хыꙁъ** '*шатеръ*' за гр. σκηνὴ – в същия този стих от кн. Битие, 26:25, по препис от XIV в. , а **кѫшта** - също от гр.σκηνὴ – в Пат. Син. XI в. и Георг. Ам., както и в някои преписи на старозаветни книги, наред с Бит.12:8.

Старогерманската заемка **кладѧзь** < *kaldings, която е употребена в Арх. и КБ за гр. φρέαρ при Б.26:25, е предпочетена

също в Арх. и КБ, наред с ТП и при паримейния стих **Б.46:1** срещу **стоудеиьць** в Зах.: гр. - Ἀπάρας δὲ Ἰσραήλ, αὐτὸς καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ, ἦλθεν ἐπὶ τὸ φρέαρ τοῦ ὅρκου καὶ ἔθυσε θυσίαν τῷ Θεῷ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰσαάκ. В Арх. се чете: **въстав же їи҃лъ самъ и вса его пріиде къ кладазю ротномоу·и пожри требоу б҃гоу ѡ҃ца своего исаака·**63c10-12 = КБ- **въставъ* израиль сам и все имѣнїе его и пріїде къ кладазю ротномѹ и поло* требѹ ѡ҃ца своего исака к б҃гѹ·** 113.13-15. В ТП Б.46:1 се открива в следната перифраза: **Въстав же ѡ҃ того часа їи҃ль самъ·съ тщанїемь и радо҃ю·и весь домъ его и со всѣмъ имѣниемь пр҃їидѣ къ кладазю ротномоу и положи требоу ѡ҃ць своиⁿ б҃оу авраама исаака·жертвоу бл҃гопрїатнѹ·** 134a13-21. Текстът в Зах. е следният: **Въздвигъ сѧ и҃зль самъ·и всѧ своꙗ его·приде на стоудениць клѧтвынъıи и пожре жрътъвоу·б҃ви ѡ҃цѧ своего исака·**156a6-16. Опозицията **стоудеиьць** : **кладазь** срещу гр. τό φρέαρ отразява противопоставянето на Кирило-Методиевия превод на Евангелието на неговата преславска редакция /Славова 1989:99/. Цитираният паримеен стих от Б.46:1 има пълно съответствие при **Б.46:5** - паримеен стих : **въстав же ıаковъ ѡ҃ кладазѧ ротнаго·** Арх.,63c20-24 = КБ,113об.3-11 = ТП, 134b5-10 срещу Зах. - **въставъ ıаковъ ѡ҃ стоудеиьцѧ·клѧтвьнаго·**156b17-c1 за гр. ἀνέστη δὲ Ἰακὼβ ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὅρκου. Т. Славова посочва примери с **кладазь** от непаримейни стихове от кн. Битие, т.е. в цитираните паримейни стихове Б.46:1 и Б.46:5 Арх., КБ и ТП предпочитат непаримейната, или чети-тип редакция - **кладазь** - на кирилометодиевското **стоудеиьць**, характерно в случая само за Зах. Тук може да се отбележи и следното: за разлика от прилагателното **клѧтвынъ** /Ен. ап./ - **ротынъ**, според Стсл, не се среща в старобългарския канон /X - XI в./, но има глагол **ротити сѧ** (З, М, Ас, Сав). Ср посочва само един пример с **ротынъıи** - '*клятвенный*' в именното словосъчетание **оу кладезѧ ротнаго**, Бит. 21:14, по препис от XIV в. Явно **ротынъ** за гр. τοῦ ὅρκου е предпочетено при чети-превода, част от чиито характеристики се откриват в Арх., КБ и ТП.

В Б.46:1 Арх. + КБ + ТП се противопоставят на Зах. и с употребата на преславското **трѣба** срещу кирилометодиевското **жрьтва** за гр. θυσια /Славова 1989:55-56/. Обаче при паримейните

стихове от **Б.22:2-13** трѣба превежда гр• ολοκάρπωσις, което в Септуагинтата 'за да не се цитира целият гръцки текст!) се открива в предложното съчетание εἰς ολοκάρπωσιν – при Б. 22:2,3,7,8 и 13 и в израза - τά ξὺλα τῆς ολοκάρπωσεως – при Б. 22:6:

Арх. - Б. 22:2.и рече поими с҃на своего възлюбленнаго и егоже любиши исаака•и иде на землю высокоую и възведи тамо трѣбоу•на единоу ѡ҃ горъ юже ти азъ реку•3.въставъ же авраамъ заутра wсѣдла wсла своє•поіа же съ собою два раба и їсаака с҃на своего•и стна трова (sic!) трѣвѣ въставъ поиди...6.вза же авраамъ дрова трѣбнаа•и заде исааку с҃ноу своємоу...7.рече же исаакъ авраамоу ѡ҃цѹ своємоу г҃ла•...кде есть wвча еже на трѣбоу•8.и рече авраамъ•б҃гъ да оузритъ собѣ wвча еже въ трѣбоу чадо•...13.и възрѣ авраамъ wчима своима и оузрѣ и се wвенъ единъ...и положи трѣбоу въ исаака мѣсто с҃на своего•Арх., 48a15-b16 - близко до КБ - Б. 22:2...и възведи и тамо въ требѹ...3.въставъ ж заутра авраамъ...и исцѣпи в дрова требѣ• въставъ поиде...6.вза ж авраамъ дрова требнаа и задѣ ...7....а гдѣ є с wвча на требѹ• и ре ч авраамъ•б҃ъ да оузри wвча еже на требѹ чадо•...13...и положи требоу въ исака мѣсто с҃на своего•КБ, 50.12-51.19. ТП предлага разночетения между преславски и кирило-методиевски лексеми : Б.22:2. ре ч же възѧжѧ ми требоу•3.въстав же авраамь заутра ...и стынавъ полѣна•на сож'жение требѣ• ...6.вза т же авраамъ wтрока и полѣна и истни•задѣ за плещи исакоу...7.ре ч же исакь...почто не ведемь wвча на всесожжение•є ж на трѣбоу б҃оу•8.авраамь ж ре ч б҃ъ оузрить себѣ wвча є ж на жрътвоу• (Следва дълъг коментар: Шествова же ре ч авраамь г҃• д҃ни до горы•на нѣиже бѣ жрътвѹ твори т •...). Б.22:13 - ....и ше д поіатъ є г •и закла въ исака мѣсто с҃на своего• ТП, 91a28-b5. В Зах. при Б.22:2,3 и 6 има гръцки заемки, характерни за Кирило-Методиевия превод на Евангелието - /в/ олкавътоси, /на / олкарпосъ, (дрова) wлокавтосиаа, /Добрев 1979:18/, а при Б.22:7,8 и 13 - преславизми - всесъжънок, всесъжъженик, всеплодик : Б.22:2 - ...и иди въ землю въсокоу•и възведи и в олкавътоси•...3.въставъ же

аврамъ•оутро wсѣдла...и растьнавъ дрова•на олкарпосъ•и въставъ пондє... 6.приатъ же аврамъ•дрова wлокавтосныа•и ѯадѣ исакоу... 7....къдє кєть wвьча•кжь на всєсъжънок•8....бъ да оуѯрить сьвѣ wвча•кже въ всєсъжъженик чадо•...13....и поиатъ wвѣнъ•и въѯнесе и на всєплодик•ѯа исака..., 133c12-135a15. Тук, при Б.22:13 в Зах. прави впечатление появата на всєплодик, което явно калкира гр. ολοκάρπωσις.

Така **Б.22:2-13** илюстрира доста нагледно, особено при Зах. и ТП, различните преводачески решения при тълкуването на гр. ολοκάρπωσις, (или гр. ολοκάυτωμα) - от заемки, през калки - до търсене на смислово адекватен превод. Освен това, като се вземе предвид и нелогичната поява на аористната форма, 3 л.ед.ч. ѯакла в ТП, Б.22:13 на мястото на гр. ολοκάρπωσις, Б.22:2-13, според текста на Септуагинтата, става очевидно, че ако трябва да коментираме техниката на превода на кн. Битие на базата на ползваните ръкописи, не можем да се опрем изцяло на нейния текст /Септуагинта 1973 /. Съвсем ясно е, че всеки от четирите ръкописа отразява особеностите на различни гръцки изходни текстове.

В контекста на коментираната опозиция кирилометодиевски : преславски лексеми могат да се добавят и случаите от **Б.45:7** и **Б.50:20-21** - паримейни стихове, където основното разночетене е - Б.45:7-прекръмити, Арх., прєкормити, КБ, прѣкормити, ТП: прѣпитати, Зах. за гр. εκθρέψαι. Б.50:20 - кормѧть, Арх., прєкормѧ^{т} ,КБ : прєпита, ТП, прєпитѣни боудоуть, Зах. за гр. τράφη. Б.50:21 - прекръмлю, Арх., прєкоръмлю, КБ (ТП - липсва), срещу прєпитаю, Зах. за гр. διαθρέψω. Б.45:7 - ἀπέστειλε γάρ με ὁ Θεὸς ἔμπροσθεν ὑμῶν, ὑπολείπεσθαι ὑμῖν κατάλειμμα ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐκθρέψαι ὑμῶν κατάλειψιν μεγάλην.: Арх. - поуєти мѧ бо бгъ прѣ^{д} вами•и прекръмити вамъ wставленїє велико•63a24-25 , КБ - поуєти бо мѧ бгъ прє^{д} вами wстави вамъ wстанокъ на ѯемли и прекормити вамъ wставленїє велико•111.18-111об.3, ТП - бъ бо поуєти мѧ прє^{д} вами wставити ва^{м} •wстанокъ на ѯемли•и прѣкормити вамь wставлениє велико•132c14-19 срещу Зах. - посла бо мѧ бъ прѣдъ вами•wставити вамъ wстанъкъ•на ѯемли и прѣпитати вамъ wстанъкъ вели оубо нынѣ•151d4-13.

Б.50:20 - ὑμεῖς ἐβούλευσασθε κατ' ἐμοῦ εἰς πονηρά, ὁ δὲ Θεὸς ἐβουλεύσατο περὶ ἐμοῦ εἰς ἀγαθά, ὅπως ἂν γενηθῇ ὡς σήμερον καὶ τραφῇ λαὸς πολύς. 21. καὶ εἶπεν αὐτοῖς. μὴ φοβεῖσθε. ἐγὼ διαθρέψω ὑμᾶς καὶ τὰς οἰκίας ὑμῶν...: Арх. - Б.50:20. вы съвѣщасте на мѧ зlaа•а бг҃ъ съвѣща ѡ мнѣ добро•да боудеть акы дн҃ь•да кормѧть людїе мноѕи•21. рече же имъ аѕъ прекръмлю васъ•и домы ваша•..., 89b17-22; КБ - Б.50:20...да сѧ прекормѧ т лю е мнѡѕѣ•21. ре ч же имъ не боите сѧ аѕъ прекоръмлю ва с и домы ваша•... 124об.7-10. ТП - Б.50:20 (перифраза) - но крѣпкаа рꙋка поможе ми•гладомь ѡбѧ т бы х и са м г҃ь препита мѧ•145a19-22; Зах. - Б.50:20 - а бг҃ъ съвѣща ѡ мнѣ бл҃го да боудеть ıако дн҃ьсь препитѣни боудоуть людиѥ мноѕи•21. и ре ч имъ•не боите сѧ аѕъ препитаю вы•и домы ваша•...

Б.32:3 - паримеен стих - също предлага в рамките на коментираната опозиция преславски и кирилометодиевски тип лексеми: Арх. - слы, КБ - послы срещу вѣстьникъ в Зах. за гр. ἀγγέλους: Ἀπέστειλε δὲ Ἰακὼβ ἀγγέλους ἔμπροσθεν αὐτοῦ πρὸς Ἡσαῦ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ εἰς γῆν Ζηείρ, εἰς χώραν Εδωμ. Арх. - поусти же ıаковъ слы прѣдъ собою къ исавоу братоу своемоу въ ѕемлю сиръ•въ село єдомово•55a12-14; КБ - Поусти ж ıаковъ послы пре л собою•къ исакоу брат҃ь своемь҃ в ѕемлю си р •78об.19-79.1; Зах. - и посла же ıаковъ вѣстьникъ прѣдъ собою•къ исавоу братоу своємоу въ ѕемлю соуръ•въ страноу ѥдемьскоу• 15a11-b1. В ТП този стих не се откри, а в КБ, както се вижда, липсва в края на стиха съответствие на гр. εἰς χώραν Εδωμ. Според Иван Добрев още свсв. Кирил и Млетодий са превеждали ἀγγέλος с вѣстьникъ, когато е означавало '*пратеник*' , докато в преславската редакция на евангелския превод съответствието е сълъ /Добрев 1978:93/. Според Михайлов опозицията сълъ : вѣстьникъ е опозиция чети превод : паримеен превод на кн. Битие и посочва още две лексеми - посъланьникъ и слоуга, като чети-тип, но само при Б.32:3 и 32:6 за гр. ὁ αγγέλος /Михайлов 1912:369-370/. Друго по-съществено разночетене при Б.32:3 е за гр. εἰς χώραν, което в Арх. се предава с в село, а в Зах. с - въ страноу. Михайлов цитира въ село като характерно само за чети-текстовете, а въ

страноу - за паримейните, включително за Зах. и Лоб. /Михайлов 1912:317-322, конкр. - 321/.

Цитираната част от случаите дава възможност за успешно прилагане на схемата кирилометодиевски лексеми : преславски лексеми. Друга част от ексцерпираните случаи, на базата на условно възприетия гръцки текст на Септуагинтата, илюстрира отчетливо както ползването на различни изходни гръцки текстове, така и прилагането на различни преводачески решения в рамките на определен книжовен кръг, или в рамките на дейността на определен книжовник. Ето и някои примери:

Б.4:5 /първа синтагма/ - паримеен стих - гр. ἐπὶ δὲ Κάϊν καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχε: **и на каина и на дары его не внѧтъ,** Арх., 19b6-7 = Зах. - ... **и на даръı кго не внѧтъ**•51c2-4 срещу ТП - ... **не внѧ г̑ь на жертвꙋ каиновоу,** 53d16 = КБ - **на каина*** **и на жертвы его не вн̑ѧ,** 16об.5-17. Тук разночетенето **дары** : **жертвы** /**жертвоу**/ според Михайлов несъмнено се дължи на различие в гръцките профитологии, където се чете или ἐπὶ ταῖς θυσίαις, което предлага и Септуагинтата, или τοῖς δώροις, характерно за един от редицата преписи на гръцкия профитологий /Михайлов 1912:166-167/. Подобни разсъждения предизвиква и следващият случай:

Б.50:9 - паримеен стих - гр. καὶ συνανέβεσαν μετ' αὐτοῦ καὶ ἅρματα καὶ ἱππεῖς, καὶ ἐγένετο ἡ παρεμβολὲ μεγάλη σφόδρα.: Арх. - **идоша же с ни^мъ въ wрꙋжии конници•и вы̑с полкъ великъ зѣло**•89a25-27, почти идентично с КБ - **идоша* с нимъ на wрꙋжїи и кон'ници и...,** 123об.11-12. ТП дава разночетене: **и вꙁидоша с ни^м колѧсница и конници**...144c2-4, подобно до Зах. : **въꙁидоша съ нимь колесницѧ•и снꙋꙁници•и вы̑с плъкъ велии зѣло•** 162d18-163a4. Тук се появява разночетене спрямо Арх., КБ и ТП, т.е. - **снꙋꙁници** срещу **конници.** В случая обаче се коментира като основно разночетенето **wрꙋжии,** Арх. и КБ : **колесницѧ,** ТП и Зах. срещу гр. ἅρματα. Според Михайлов тук опозицията е паримеен тип лексема - **колесьница** : чети-тип - **орѫжик** за гр.τό ἅρμα /Михайлов 1912:374/. Според Стсл. гр.αρμα '*колесница*' се превежда с **орѫжик** в Супр. 221.18 и в Син.пс., Пс.19:8, а с **колесьница** - също в Супр. 368.12;234.16-17 и 20-21, както и в Син. пс., Пс.67:18. В Ср. **колесьница** освен в старозаветни

текстове, предимно в преписи от XIV в., е отбелязана в Никонови пандекти, в Пандекти на Антиох, XIV в, а **орѫжиѥ** в значение '*колесница*' - освен в преписи от XIV в. на кн. Битие и на кн. Царства, 3, се среща и в Гр. Назиански, XI в. Като се преценят данните от цитираните речници, може да се допусне, че дадена общоупотребима лексема може възоснова на определено преводаческо решение да заеме алтернативно място в опозицията паримеен : чети превод на съответна гръцка лексема.

Б.49:11 - паримеен стих /втората част на стиха се коментира/- гр....πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ.: Зах. - ... **исперєть винъмь wдежѫ свою• и кръвью грозѫдовою• wдѣниѥ своѥ•** 168a 18-b5; Арх. - ...**исперєть виномъ ризы своѧ и въ крови грѣздови лєнитїа своѧ•**66a11-15; КБ - **исперє^{т} ризы своѧ вино^{м} •и въ крови грозновѣ wдеждѫ свою•** 121.20-121об.4; ТП - **и исперє^{т} виномъ ризы своıа•въ крови грозѫдове wдѣаниѥ своє•**139a12-15. Тук интерес представляват разночетенията за гр. τὴν περιβολὲν : Зах. и ТП предлагат паримеен тип лексема - **wдѣниѥ**, Зах. и **wдѣаниѥ**, ТП срещу чети-тип в КБ - **wдеждѫ** за гр. τὴν περιβολὴν. /Михайлов 1912:376/. Арх. остава изолиран с погрешно записаната гръцка заемка **лєнитїа** за гр. λέντιον '*ленена кърпа, наметка*'. Според Стсл. същото погрешно записване се открива веднъж в Зогр. и два пъти в Сав., при Йо13:4. Точната заемка **лентии**, м. е характерна за Мар., Ас. и за Супр. Явно в случая Арх. следва особеностите на друг гръцки профитологий.

При **Б.15:13** има няколко случая за противопоставяне на Арх. + КБ спрямо ТП, които се дължат както на различието в ползваните гръцки текстове, така и на различното тълкуване на съответния гръцки облик в архитипните текстове на трите посочени паметника, казано най-общо. В контекста на провеждания анализ част от разночетенията попадат в опозицията кирилометодиевска : преславска лексика:

Б.15:13 - гр.:καὶ ἐρρέθε πρὸς Ἄβραμ. γινώσκων γνώσῃ ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτοὺς καὶ κακώσουσιν αὐτοὺς καὶ ταπεινώσουσιν αὐτοὺς τετρακόσια ἔτη: Арх. - **и рече же къ авраамоу вѣды вижѧ ıако wбитници бѫдоуть плѣмѧ твоє въ зємли не своєи•и поработѧть ѧ•и зазлѧть имъ•и оумоучѧть ѧ четыриста лѣтъ•**Арх., 44d14-21, почти идентично с КБ, 36об11-37.14,като разночетенията се представят по-долу. Срещу

това в ТП се чете - рє҃но бы҃ авраμоу·разоумѣια разоумѣи·ако пришелци боудоу҃ сѣмѧ твоє в зємлю чюжоую·и поработѧ҃ ıа и wзловѧ҃ ю·и покорѧ҃ ıа ·т҃· лѣтъ, ТП, 80c25-d5. Справката със Септуагинтата разкрива при част от разночетенията не толкова ползване на различни гръцки източници при трите паметника , колкото различно тълкуване на един и същ гръцки първообраз. При друга част различията между Арх. + КБ, от една страна, и ТП - от друга - определено попадат в опозицията кирилометодиевска : преславска лексика. Примери:

а/ гр. (καὶ) ἐρρέθη (πρὸς Ἄβραμ.) : рече же, Арх. : речено бы҃, КБ + ТП. Тук КБ+ТП по-точно предават гръцкия пасивен аорист, Зл.ед.ч.

б/ гр.γινώσκων γνώση : вѣды вижⷭ҇ь, Арх. + вѣдыи вѣжь·КБ+ разоумѣια разоумѣи, ТП. Тук има различно преводаческо /или - коректорско/ отношение към един и същ гръцки първообраз, като не се отчита явно погрешното вижⷭ҇ь в Арх.

в/ гр. ὅτι πάροικον : ıако wбитници, Арх. - почти идентично с КБ, със словообразувателно различие - wбѣтаници, КБ, където може да се отчете за грешка наличието на -ѣ- в корена, вместо -и-, както например посоченото от Ср. - обѣтєль - вм. *обитель*, в Мин. 096 и Ефр. Сир. XIII в., Срещу тези два словообразувателни синонима в ТП се чете: ıако пришелци, засвидетелствувано според Стсл. в Зогр., Мар., Ас., Син. Пс.: пришьльць-*переселенец, пришелец, чуждестранец* - πάροικος . В Стсл. липсва съществително от обитати < гр. πάροικειν. В Ср. има обитальникъ за гр. πάροικος - в Изх. XII. 45 по сп. XIV в., т.е. словообразователният синоним обитьникъ не е засвидетелствуван не само в Ср, но и в Сл. Несъмнено обитьникъ, или обитальникъ (обѣтальникъ) е характерно за чети-превода, а пришьльць - за паримейния.

г/.гр. τὸ σπέρμα σου : плѣмѧ твоє, Арх.= племѧ твоє, КБ : сѣмѧ твоє,ТП. Преводът на гр. τὸ σπέρμα вече е коментиран по-горе и влиза в опозицията преславска : кирилометодиевска лексика /Славова 1989:108/.

д/ гр. ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ : въ зємли нє своєи, Арх. + КБ : въ зємлю чюжоую, ТП. Тук точното съответствие е при Арх. и КБ. ТП или по-

свободно предава гръцкия първообраз, или ползва друг гръцки четитекст.

е/ При опозициите **ꙁаꙁлѫть**, Арх.+КБ : **ѡꙁлобѧ**^{т}, ТП и **оумоучѧть**, Арх. + **моучѧ**^{т} ,КБ : **покорѧ**^{т}, ТП съответно за гръцките (καὶ) κακώσουσιν (αὐτοὺς) (καὶ) ταπεινώσουσιν (αὐτοὺς) може да се допусне различно тълкуване на един и същ гръцки първообраз - пряко или преносно - особено при втората опозиция. Но не е изключена вероятността за ползване на различни гръцки текстове.

Б.37:20 - гр. νῦν οὖν δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτὸν καὶ ῥίψωμεν αὐτὸν εἰς ἕνα τῶν λάκκων καὶ ἐροῦμεν. ..: **нн҃ѣ да оубиемы и и въ единъ потокъ въвержемъ и** ..., Арх., 58a21-28 + КБ : **нн҃ѣ оубо хо^тѣ да оубїемъ и и въвержемъ и въ единъ ѿ потокъ си**^{х} •91.2-10 : ТП - **нн҃ѣ ходитѣ да оубие**^{м} **его•и въвержемъ въ еди**^{и} **ровъ•**115a11-21. Тук основното разночетене е **потокъ** - Арх. и КБ : **ровъ** - ТП за гр. τῶν λάκκων. Според данните на Септуагинтата по-скоро в случая трябва да се допусне ползване на различни гръцки изходни текстове. Макар че Арх. и КБ имат повече сходства помежду си по отношение на ТП, текстът в КБ предава смислово по-точно безпредложния род.падеж в мн.ч. на гр. τῶν λάκκων - с предложен родителен, с предлог **отъ**, също в мн.ч. Тук може да се отбележи и появата на задпоставено показателно местоимение **сь** в КБ - **ѿ потокъ си**^{х} - без успоредица в гръцкия текст на Септуагинтата, т.е. една поява на членна (анафорична) синтагма. Освен това КБ показва сходство с ТП с общото спрямо Арх. разночетене - **хо^тѣ** (**да оубїемъ**), КБ и **ходитѣ** (**да оубие**^{м}), ТП. Тук Арх. показва точност с гръцкия текст, отразен в Септуагинтата.

Б.43:16,17 и 23 - илюстрират не само разночетения, дължащи се на различия в изходните гръцки текстове,но също и условното ползване на текста от Септуагинтата, който в случая показва различие спрямо Арх., КБ и ТП - само при Б.43:23, тъй като в ТП не се откриват Б.16 и 17. В Септуагинтата номерацията на стиховете не съвпада с тази от българските издания на Библията: гр. Б.43:15 - εἶδε δὲ Ἰωσὴφ αὐτοὺς καὶ τὸν Βενιαμὶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν ὁμομήτριον καὶ εἶπε τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ. εἰσάγαγε τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν οἰκίαν καὶ σφάξον θύματα καὶ ἑτοίμασον. μετ' ἐμοῦ γὰρ φάγονται οἱ ἄνθρωποι ἄρτους τὴν μεσημβρίαν.16.ἐποίησε δὲ ὁ ἄνθρωπος, καθὰ εἶπεν Ἰωσήφ, καὶ εἰσήγαγε τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν οἶκον Ἰωσήφ....22. εἶπε δὲ αὐτοῖς. ἵλεως ὑμῖν, μὴ φοβεῖσθε. ὁ Θεὸς ὑμῶν...: Б.43:16, Арх. - **Видѣв**

же ишсифъ•веньамина брата своего•единомъ мтре•и рече самчїи своемоу•веди чѧдь въ домъ•и ꙁаколи бравъ и оуготован•съ мною бо ѣсти чѧди сеи хлѣбы•полоудне•17. сътвори самчїи ꙗкоже рече ишсифъ•и въведе ишсифъ моужа въ домъ свои•...23. рече же имъ самчїи•млсть вамъ не боите бгъ вашь...44a1-24;КБ, Б.43:16 - видѣв же ишсифъ и веньямина брата своего единомъ мтри•и рч самчїѭ своемꙋ въведи чѧ в домъ и ꙁаколи бравъı оуготовани съ мною бо ѣсти чѧ сеи•полоудне 17. сътвори самчїѧ ꙗко рч ишсифъ и въведе моуж в дом ишсифовъ•....23.речеж имъ самчїи млсть вамъ не боите сѧ..., 106об.9-107.16; ТП, Б.43:23 - рч же имъ слоуга млсть вамъ не боите сѧ•...., 127d13-16. Вниманието ни е привлечено от разночетенето, което предлагат Арх. и КБ, а именно - прабългарската лексема **самъчии** в значение 'домоуправител, началник' (Б.43:16,17 и 23) за гр. ...καὶ εἶπε τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ.(43:15), гр. ὁ ἄνθρωπος (43:16) и гр. αὐτοῖς (47:22), срещу което в ТП (Б.43:23) се чете - **слоуга**. При проверката в Ср - в статийката за **самъчии** - са посочени същите тези стихове от Б.43 :16 и 17 - в препис от XIVв. Според Стсл **самъчии** е употребено в Супр, 297,30, т.е. - в преславската част на Сборника /Добрев1978:97/. С употребата на тази прабългарска лексема Арх. и КБ се включват определено в преславската книжовна практика. Срещу това ТП предпочита неутралното и славянско **слоуга**.

Цитираните илюстративни примери от кн. Битие показват несъмнена общност между изследваните паметници в паримейната част на кн. Битие предимно при такива стихове, които са сближени с чети-текста, т.е. с преславската преводаческа практика, отразена конкретно в лексикалния пласт на съответната книжнина. Като се прибавят и преславските особености при по-голямата част от чети-стиховете, връзката на Арх., КБ,ТП и Зах. с Плисковско-Преславското книжовно средище става неоспорима. За по-прегледно резултатите от направените наблюдения върху подбрани части от кн. Битие се представят в поместената по-долу **схема**, където първо - в ляво - се цитира гръцката лексема, или израз - по Септуагинтата. Под нея е добавена номерацията на стиха и съкращението - пар. = паримеен стих, или - чет. = чети-стих, а насреща - в дясно - са подредени едно под друго разночетенията в славянските текстове, като срещу всеки облик е посочен съответният паметник. В лявата част на текстовото поле се цитират преславските облици, а

в дясната - кирилометодиевските, съответно - под съкращенията Пр и КМ.

	Пр	КМ
ἐν ἀρχῇ Б.1:1пар.	**въ начѧло**, Арх.+ТП< ЙоШ	**искони**, Арх.,КБ,Зах.;
ἀκατασκεύ–αστος – Б.1:2 пар.	**неоустроена**:Арх.<ЙоШ	**неоукрашена**, Арх.,КБ, ТП, Зах.;
ἐκάλεσεν Б.1:5,8,10 пар.	**въꙁва** - Арх./Б.1:8/<ЙоШ	**нарече**,Арх., КБ,ТП,Зах.

	Пр	КМ
Б.32:2 пар.	**прозва** - Арх.,КБ	**нарече**, Зах.
ἐπωνόμασε		**нарече**, Арх., ТП, Зах.
Б.4:25 пар.	**именова** - КБ /неутрално/	
πρωΐ Б.1:5,8,13,19,23, 31пар /	**ꙁаоутра**, Арх./Б.1:8,13/, ТП/1:8/,Зах./1:5,8,13,23,31	**оутро**,Арх./1:5,19,23,31/, ТП/1:13,23/ Зах./1:19/,КБ/всичко/
Б.23:3 пар.	**ꙁаоутра**, Арх.,КБ,ТП	**оутро**, Зах.
Б.21:14 чет.	**ꙁаоутра**,Арх.,КБ,ТП	
Б.26:31 чет.	**ꙁаоутра**,Арх.,КБ	
Б.40:6 чет.	**ꙁаоутра**, Арх.,КБ,ТП	
ἑρπετὰ Б.1:20 пар.	**плѣжоущаа**,Арх.<ЙоШ **плъꙁоущаа**, ТП	**гадъı**, Арх.,КБ,Зах.
πνοὴν ζωῆς Б.2:7 пар.	**доухь животенъ**,Арх.; **дх҃ъ живъ**,ТП **дъхновение животьно**,Зах.	**дыханїе жизни**,КБ
τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς	**дрѣва животнаго**,Арх. ; **древа животнаго**,ТП; **древа**	**древа жизни**, КБ

Б.3:24 пар.	животьнааго, Зах.	
τοῦ σπέρματός	плѣмени,Арх., КБ	сѣменемъ, Арх.,ТП
Б.17:7(2)		
Б.17:10	плѣменемъ, Арх., КБ, ТП;	сѣменемь,
Б.17:12	ѡ плода, Арх., КБ, ТП -неутрально	
τῷ σπέρματί	племени, Арх.,	сѣмени, КБ
Б.17:8		
Б.22:18	плѣмени, Арх., КБ	сѣмени, Зах.
Б.12:7	плодоу, Арх., КБ	сѣмени, Зах.
τὸ σπέρμα	племѧ, Арх., КБ	
Б.17:9		
Б.22:17пар.(2)	плѣмѧ, (2) Арх., КБ	сѣмѧ, (2) Зах.
Б.15:13 чет.	племѧ, Арх., КБ;	сѣмѧ, ТП;
Б.17:7-12 пар.	при Зах. само сѣмѧ	
αἱ φυλαὶ	племена, Арх., КБ;	колена,ТП, Зах.;
Б.12:3 пар.		
θυσιαστήριον	трѣбникъ, Арх., КБ;	олтарь, Зах.;
Б.12:7 пар.		
Б. 8:20 пар.	жрътвеникъ, Арх.;	ѡлтарь, ТП; Зах.;
	требникъ, КБ;	
Б.12:8 чет.	трѣбникъ, Арх.; КБ; ТП;	
Б.22:9 пар.	трѣбникъ, Арх.; КБ; ТП;	ѡлтарь, Зах.
Б.26:25 чет.	трѣбникъ, Арх.; КБ;	
Б.13:4 чет.	трѣбица,Арх.,КБ;требицю,ТП;	
ολοκάρπωσιν	всесожьженїе,Арх.; всесъжа-	жрътвѹ, ТП ;
Б.8:20 пар.	гаемое,КБ;всѧ съжагаѥмаіа,	
	Зах.;	
Б.22:2-13 пар.	трѣбоу/- ѣ/, Арх.,КБ,ТП;	жрътвоу, ТП
	всесъжъженик,Зах.,ТП;	олкавътоси, Зах.;
	всесъжъноѥ, Зах.;	олкарпосъ, Зах.;
	всеплодиѥ - неутрално, Зах.;	
τὰ ξύλα της ὁλο–	трѣбнаа, Арх., КБ;	ѡлокавтосныа, Зах.;

καρπωσεως – Б.22:6

θυσίαν (τῷ Θεῷ)	требоу, Арх.,КБ,ТП;	жрътъвоу, Зах.
Б.46:1 пар.		
ἐπὶ ταῖς θυσίαις		на жертвѹ,ТП, на жертвы,КБ.
Б.4:5 пар.	на дары, Арх.,Зах. - неутрално	
τὴν σκηνὴν	коущоу, Арх.;хлѣвина,ТП;	хра^{м} ,КБ;
Б.12:8 чет.		
Б.26:25 чет.	коущю, Арх.;	хыжъ, КБ;
Б.13:3 чет. (σκηνὴ)	коуща, Арх., ТП;	храмина, КБ;
τὴν ἀρχήν	коущоу, Арх.;	храмъ, КБ;
Б.13:4 чет.		
(εἰς) τὸν οἶκον		храмъ,Арх.,ТП; въ храминоу,КБ;
τὴν θύραν τοῦ οἴκου		д.храмови,Арх.;
Б.19:10 чет.		д.храмѹ,КБ,ТП
φρέαρ	кладѧзь, Арх., КБ;	
Б.26:25 чет.		
(ἐπὶ) τὸ φρέαρ	къ кладѧзю, Арх.,КБ,ТП;	на стоудениць,Зах.
Б.46:1 пар.		
(ἀπὸ) τοῦ φρέατος	ѿ кладѧзѧ, Арх.,КБ,ТП;	ѿ стоуденьцѧ, Зах.
Б.46:5 пар.		
εκθρέψαι	прекръмити,Арх.,КБ,ТП;	прѣпитати, Зах.
Б.45:7 пар.		
τραφῇ	кормѧть,Арх.;прекормѧ^{т},КБ;	препитѣни боудоуть, Зах.;
διαθρέψω	прекръмлю, Арх.,КБ;	препитаю, Зах.;
Б.50:20-21 пар.		
ἀγγέλους	слы, Арх.; посълъ, КБ;	вѣстьникъ, Зах.;
Б.32:3 пар.		
περιβολὲν	wдеждѹ, КБ;	wдѣание, ТП,Зах.;

Б.49:11 пар.	лєшнтїа, Арх. - неутрално	
ἅρματα		ѡрѫжии, Арх.,КБ;
колѧсницѧ,ТП,Зах.;		
Б.50:9 пар.		
πάροικον	ѡбитници,Арх.;	пришєлци, ТП;
Б.15:13 чет.	ѡбѣталници, КБ;	
τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ	самчїи, Арх., КБ;	
Б.43:16 чет.		
ὁ ἄνθρωπος	самчїи, Арх., КБ;	
Б.43:17 чет.		
αὐτοῖς	самчїи, Арх., КБ;	
Б.43:23 чет.	слоүга, ТП - неутрално	

Следват седем примера за разночетения, които могат да се обяснят както с ползването на различни гръцки изходни текстове, така и с различно, необвързано със старобългарските редакции на богослужебните текстове, тълкуване на даден гръцки първообраз:

εἰς χώραν	в сєло, Арх.; въ страноү, Зах.;
Б.32:3 пар.	
τῶν λάκκων	потокъ, Арх.; ѿ потокъ, КБ; ровъ, ТП;
Б.37:20 чет.	
ἐρρέθε	рєчє, Арх.; рєчєно бы͡с, КБ,ТП;
γινώσκων γνώση	вѣды вижⷭ, Арх.; вѣдыи вѣжь, КБ;
	разоүмѣıа разоүмѣи, ТП
ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ	въ зємли нє своєи, Арх., КБ;
	въ зємлю чюжоүю, ТП;
κακόσουσιν	зазлѧть,Арх.,КБ; ѡзловѧᵀ, ТП;
ταπεινώσουσιν	оүмоүчѧть,Арх.;моүчѧᵀ,КБ; покорѧᵀ,ТП;
Б.15:13 чет.	

Така предложената схема ясно показва предпочитанията на разглежданите четири паметника - Арх., КБ, ТП и Зах. към преславските и кирилометодиевските лексеми в рамките на парименните и чети-стиховете от кн. Битие. Примерите от Зах., който, както бе отбелязано, наред с четенията по Гр. и измененията по

Лоб., съдържа и нови поправки в посока към чети превода, потвърждават, най-общо казано, тези изводи. На базата на подборната ексцерпция съотношението преславски : кирилометодиевски лексеми - в рамките само на *паримейните* стихове - е приблизително 1:5. Срещу това кн. Битие от състава на КБ предлага съотношение 2:1 между преславските и кирилометодиевските лексеми както при *паримейните*, така и при *чети-стиховете*. Този резултат, макар и твърде условен, показва все по-засилващият се стремеж за налагане на една определена група преславски тип лексеми срещу съответните кирилометодиевски за даден гръцки първообраз. Особено показателни в това отношение са случаите от Арх., където съотношението преславски : кирилометодиевски лексеми при *паримейните* стихове е 4:1, а при *чети*-стиховете - 7:1. Тези резултати илюстрират от една страна тясната връзка на кн.Битие от Арх. с един допълнително коригиран Паримейник в сравнение с отразения в Зах., а от друга - все по-слабото участие на кирилометодиевски тип лексеми не толкова при чети-стиховете, колкото при паримейните.

Според установените от Т. Славова общности между Арх. и ТП, „съставени в основната си част по еднакви източници", чийто „славянски превод...възхожда към X век" /Славова 1994:61/, а и според нашите съпоставки между двата паметника, част от които са приложени в началото на настоящата разработка, трябва да се предположи наличие и на общност между стиховете от кн. Битие в Арх. и в ТП, конвоиращи отделните коментарни текстови отрязъци. Обаче приложената в случая схема разкрива съставителят на ТП като книжовник, който следва една умерена позиция при подбора на лексикалните средства (в рамките на кн. Битие!), като балансира успешно между преславските и кирилометодиевските особености - с лек превес към преславските (съотношението между преславските и кирилометодиевските лексеми при *паримейните* и при *чети*-стиховете в ТП е приблизително 1:1, или примерно -1, 2:1). Тези резултати, макар и непълни, но ориентировъчни, дават основание съставянето на този тип тълковна книга, каквато е Палеята, да се свърже с конкретната дейност на някой от Кирило-Методиевите ученици, свързани тясно с книжовната практика на своите Учители, но съобразяващ се и с новите езикови тенденции, предизвикани от новата диалектна среда. Изтъкнатата от Т. Славова /Славова 1994:48-63/ тясна връзка на Арх. и ТП с ЙоШ е частично илюстрирана и в тази разработка с данните напр. от Б.1:1. Като се вземе предвид : 1. датата на съставне на Арх. - 921 г. /Димитров 1995:115-130/; 2.- времето за съставянето на ТП, поставено от архим. Леонид между 907-927 /Архим. Леонид 1890/. В. Панайотов обаче приема, че нейната първа част, до кн. Съдии, включително, е съз-

дадена на гръцки от св.Кирил и преведена и обработена от св. Методий, а втората част, т.е. хронографическите допълнения, са направени по времето на цар Симеон I /Панайотов, 1996:256-260, Панайотов 1986/, т.е. времето на създаване на ТП, с текст, отразен и в ползвания в случая препис Синодален, N 210, 1477 г., е най-общо определеното и от архим. Леонид - между 907 и 927. ; 3. съставянето на Шестоднева от Йоан Екзарх Български преди 913 г., т.е. преди годината, когато на княз Симеон е признато достойнството и титлата „цар на българите" от Регентството на малолетния император Константин VII Багренородни /История 1981:55/; 4. появата на протографа на Зах. преди 988 г. и 5. като се позовем на резултатите от настоящето наблюдение, отразени в предложената схема, стигаме до извода, че в периода, който включва последните петнадесет години на IX в. и първите тридесет години на X в. кн. Битие, съставена като компилация, последователно и целенасочено се коригира в посока към преславските езикови особености. Това води до постепенното уеднаквяване на лексикалните средства, кореспондиращи с определени гръцки първообрази. От друга страна - връзката на коригираните по посока към чети превода паримейни стихове с преславската редакция на евангелския превод, както и с лексикалните особености на доказано преславски произведения показва, че постепенно се изгражда система от постоянни, традиционни средства, т.е. поставя се началото на нормативността в стария български книжовен език.

В контекста на проучвания материал Зах. отразява едни от първите плахи корекции, които обаче маркират насоката и естеството на следващите промени, а Арх. отразява в най-висока степен характера на процесите, оформящи постепенно новия облик на кн. Битие с преобладаване на преславския тип лексика. Така Зах. и Арх. като че ли образуват една рамка, в която се вграждат ТП, заемаща златната среда, придържайки се към правилата, създадени от Първоучителите, като все по-често се съобразява с новите изисквания и отразява прехода към преславските езикови особености. КБ вече реализира тези нови изисквания, отразявайки и респекта към Основоположниците.

Така кн. Битие от библиотеката на цар Симеон не е единна в своите езикови предпочитания, защото в началните години на книжовна дейност, подчинена главно на нуждите на християнското богослужение, може да бъде само компилативна.Тя реализира творческите дирения на първите строители на стария български книжовен език, отразява началния процес на създаване на определена традиция при подбора на изразните средства, с все по-нарастващ приоритет на т.нар. преславизми.

ЛИТЕРАТУРА

Димитров 1995 — **П. Димитров.** Изборниците на цар Симеон. - В: Преславска книжовна школа, т. I, С.

Добрев 1978 — **И. Добрев.** Гръцките думи в Супрасълския сборник и втората редакция на старобългарските богослужебни книги. *Български език*, кн.2.

Добрев 1979 — **И. Добрев**. Текстът на Добромировото евангелие и втората редакция на старобългарските богослужебни книги. *Български език*, кн.1

Добрев 1991 — **И. Добрев**. Минало свършено време /аорист/. - В: Граматика на старобългарския език, С.

История 1981 — Кратка история на България, С.

Калайдович 1824 — **К. Калайдович.** Йоанн Экзарх Болгарский, М.

архим. Леонид 1890 — **Архим. Леонид**. Древняя рукопись. - *Русский вестник*, 201.

Оболенски 1851 — **М. А. Оболенский**. Летописец Переяславля Суздальского. *Временник Имп. Московского общества истории и древностей российских*, т.IX, М.

Панайотов 1986 — **В. Б. Панайотов**. Апокриф „Заветы двенадцати патриархов" в контексте Толковой палеи. - Дисертация, М.

Панайотов 1996 — **В. Панайотов**. За редакциите на Тълковната палея. - В: Епископ-Константинови четения, кн.2.

Садник, Айтцетмюлер 1955 — **L.. Sadnik**. **R. Aitzetmuller.** Handworterbuch zu den - altkirschenslavischen Texten, Heidelberg.

Септуагинта 1973 — Η Παλαια Διαθηκη κατα τους Εβδομηκοντα Αφηναι.

Славова 1989 — **Т. Славова**. Преславска редакция на Кирило-Методиевия старобългарски превод. - В: *Кирило-Методиевски студии*, С., кн.6.

Славова 1994 — **Т. Славова**. Архивският хронограх и Тълковната палея. - В: *Palaeobulgarica*, 4

Словник 1958 и сл. — Slovnik jazyka staroslovenskeho, Lexicon linguae palaeoslovenicae, Praha.

Срезневски 1870 — **И. И. Срезневский**. Русский исторический сборник XV века Московского архива Министерства иностранных дел. - В: *Сведения и заметки о неизвестных и малоизвестных памятниках*, вып. LXXXIV, Спб.

Срезневски 1989 — **И. И. Срезневский**. Словарь древнерусского языка. Репринтное издание, М.

Старославянски 1994	Старославянский словарь (по рукописям X - XI веков), М.
Творения 1898	Полное собрание творений святого отца нашего Йоанна Златоуста, архиепископа Константинопольского, в русском переводе, т.IV, кн.I, Спб.
Тихова 1991	**М. Тихова**. Книгата Битие в Архивския хронограф от XV в. - В: *Die slawischen Sprachen*, B.28. Salzburg.
Шахматов 1900	**А. А. Шахматов**. Древнеболгарская энциклопедия X века. - *Византийский временник*, Т. VII. вып. 1-2, Спб.
Шусторович 1960	**Э. М. Шусторович**. Древнеславянский перевод хроники Йоанны Малалы (История изучения). - *Византийский временник*, Т. XXX, М.